

11. Кузьмин-Караваев В.Д. Земство и деревня 1898-1903 гг. / В.Д. Кузьмин-Караваев – СПб.: Типография общества печатного дела Е. Евдокимов, 1904.

12. Лохматова А.І. Катеринославське земство / А.І. Лохматова. – Запоріжжя: РА «Гандем-У», 1999. – 198 с.

13. Львов Г.Е. Наше земство и 50 лет его работы / Г.Е. Львов, Т.И. Полнер. – М.: Изд-во «За друга», 1914.

14. Маврычев В.В. Согласование земских экономических мероприятий как органов местной самодеятельности населения / В.В. Маврычев – СПб., 1913. – 15 с.

15. Мармазова О.І. Просвітницька діяльність земств в Україні (кін. XIX – поч. XX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01. / Мармазова Ольга Іванівна. – Донецьк, 1998. – 108 с.

16. Маскина А.С. Таврическое земство в 1866-1890 гг. (Социальный состав, бюджет и практическая деятельность): автореф. дис. ... канд. ист. наук: спец. 07.00.02 «Всемирная история» / Маскина Алла Степановна. – М., 2002. – 16 с.

17. О субсидировании Губернским земством сельскохозяйственных обществ на проведение агрономических мероприятий // Журнал заседаний Черниговского Земского Собрания 50 сессии 1914 г. – Чернигов, 1914. – С. 1-7.

18. Обметко О.М. Соціально-економічна діяльність земств в Україні (середина 60-х – 90-х років XIX ст.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Обметко Оксана Миколаївна. – К., 2002. – 204 с.

19. Петров О.О. Діяльність земських статистичних закладів південноукраїнських губерній у другій половині XIX – на початку XX ст.: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Петров Олександрович. – Дніпропетровськ, 2003. – 265 с.

20. По вопросу организации мелкого кредита в Черниговской губернии // Журнал заседания Черниговского губернского земского собрания 46 сессии 1-15 декабря 1910 г. – Чернигов: Типография Черниговского губернского земства, 1911.

21. Половец В.М. Інститут земських агрономів / В.М. Половец // Сіверянський літопис. – 2003. – № 5/6. – С. 109-116.

22. Тейтель О.В. Элементы участковой агрономии. – СПб., 1909. – 64 с.

23. Тихонов Т.И. Земство в России и на окраинах. – СПб., 1907. – 150 с.

24. Шаравара Т.О. Соціально-економічна діяльність земств в Україні: Історіографія (1864-1917 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.06 / Шаравара Тамара Олексіївна. – К., 2005. – 247 с.

25. Шевченко В.М. Олександр Русов і Чернігівщина / В. М. Шевченко // Сіверянський літопис. – 1995. – № 2. – С. 50–53.

Горохов С.В. Помощь земств Черниговской губернии кооперативному движению в аграрной сфере

В статье рассматривается деятельность земств Черниговской губернии, как органов местного самоуправления, что благоприятствовала развитию кооперации в аграрной сфере. В начале XX ст. земства создали сеть кооперативных организаций и инвестировали значительные средства в их развитие.

Ключевые слова: земства, губерния, кооперация, кредит, сельскохозяйственные общества.

Horokhov S.V. Chernihiv zemstvos' support of cooperative movement in agriculture

The activity of Chernihiv zemstvos, as local governing organs, which supported development of cooperation in agriculture, is depicted in this article. In the beginning of XX century zemstvos formed some cooperative organizations and invested money in their development.

Key words: zemstvos, province, cooperation, loan, agricultural associations.

31.03.2011 р.

УДК 94(477.-05):929:7.041.5

О.Я. Заїка

ІСТОРИКО-БІОГРАФІЧНІ ОБРАЗИ У СИЛУЕТНИХ ПОРТРЕТАХ Г. НАРБУТА

У статті розглядаються історичні та біографічні образи, відображені у силуетних портретах Георгія Нарбути.

Ключові слова: силует, портрет, мистецтво, графіка, композиція.

Будь-яка неповторна і яскрава особистість, тим більше митець, відтворює себе у своїх роботах, а характер художніх вражень впливає на особистісне становлення майстра.

Діапазон жанрових інтересів Георгія Нарбути був досить широкий. Він працював у царині акварелі, пера й олівця, шрифтової композиції і геральдичних знаків, лубка й народної іграшки, кольорового естампу й книжкової ілюстрації, східних й античних мотивів. Він малював візерунки для ситцю, шпалер, пляшкових етикеток, звертався до жанру плакату.

Становлення, розвиток і розквіт таланту Георгія Нарбути відбувалося у перші два десятиліття XX ст., які були складним періодом для розвитку мистецтва загалом: знищувалися старі традиції, створювалися численні течії, стилі. Г. Нарбут на кожному етапі творчого шляху опановував готичний, ампірний, український барочний стилі, поступово йдучи до свого власного яскравого стилю, відпрацьовуючи свою, нарбутівську, манеру у виконанні робіт книжкової графіки, окремих акварелей, декоративних мініатюр, малюнків батального, казкового, пейзажного, інших напрямків, зокрема, силуетних портретів.

Силуетні портрети Георгія Нарбути в мистецтві початку XX ст. займають неабияке місце. Манера виконання його ескізів та малюнків, створених у рідному краї, свідчить про те, що він навчився «мислити графічно» [1, 24], «внутрішнім оком» міг побачити, і відразу в образі силуету, навіть те, що було насправді неймовірно [1, 210-211].

У той же час силуетні портрети Г. Нарбути за трактуванням образів, за композицією інколи відрізняються один від одного так сильно, що дати загальну характеристику їхніх особливостей і переваг, на думку дослідника життєвого і творчого шляху Георгія Нарбути П. Білецького, – неможливо [1, 121]. Виникає необхідність дослідити джерела, які надихали художника-графіка на створення ним силуетних портретів.

Різні аспекти життєвого і творчого шляху Георгія Нарбути розкривалися у праці «Нарбут, його життя і мистецтво» (1923), яка містила спогади Г. Лукомського, Е. Голербаха, Д. Митрохіна. Брошура В. Охочинського «Книжкові знаки Георгія Нарбути» (1924) присвячена творчості художника. У 1926 р. київський журнал «Бібліологічні Вісті»

був присвячений посмертній виставці творів Нарбута (серед авторів – історик Федір Ернст, друг Нарбута). В ілюстрованому альбомі «Георгій Нарбут» П. Білецького (1983) було зібрано твори художника, деякі з них публікувалися вперше. Найбільш фундаментальною працею, присвяченою творчості Г. Нарбута, є книга П. Білецького «Георгій Іванович Нарбут» (1985), в якій вперше глибоко і ґрунтовно досліджується життя і творчість художника-графіка у тісному зв'язку з історичними і політичними подіями у Росії, Україні 1910-1920 рр. Докладно аналізуючи роботи Нарбута, автор визначає місце і значення його мистецтва у російській і українській книжковій графіці. Ряд цікавих робіт, присвячених Нарбуту («Георгій Нарбут і українське народне мистецтво», «Лука Грабуздов – літературна містифікація Георгія Нарбута та його друзів», «Талант Георгія Нарбута» та ін.) належить доктору історичних наук С.І. Білоконю.

У статті автор ставить за мету охарактеризувати образи, зображені у силуетних портретах Георгія Нарбута, з огляду на історичні і біографічні події у житті художника.

У Росії мистецтво чорного силуету набуло популярності у другій половині XVIII ст. Силуетні портрети – прості для виконання і порівняно недорогі – можна було побачити у пишних палацах і будинках поміщиків середнього достатку. Вони прикрашали стіни житлових кімнат, альбоми панянок, їх дарували і дбайливо зберігали [2, 221]. Профільні портрети вирізували з паперу і тканини, малювали тушшю по картону, гіпсу, фарфору і слоновій кістці. Інколи їх розміщували у вишукані рами, наближаючи тим самим до творів високого мистецтва.

Син Кирила Григоровича Розумовського граф Петро Кирилович Розумовський зібрав разом силуети своїх друзів і знайомих, розмістив на гравійованому паспарту, підписав і переплів їх у два томи. У перший увійшло 95, у другий – 94 силуети. На внутрішньому боці палітурок був приклеєний екслібрис бібліотеки Розумовського [3].

Художники збагатили силует новими штрихами і рисами. Композиції побутових сцен, історичних та батальних епізодів війни 1812 р. професійного художника-силуетиста Ф. Толстого характеризує чітка лінія, вишуканість, лаконізм, творча фантазія. Близькі до силуетів композиції М. Добужинського, гравюри Г. Остроумової-Лебедевої, роботи «художників-мірєскуників» В. Гельмерсена, К. Сомова, О. Бенуа, Б. Кустодієва. Майстрами силуету стали на рубежі XIX-XX ст. Н. Симонович-Єфімова, Є. Круглікова.

Мистецтво силуетів було поширене і на Україні. З літературних джерел відомо, що виготовленням силуетних витинанок захоплювались М. Гоголь, Г. Нарбут, І. Рєпін. Такі силуети – оригінальне явище мистецтва XIX ст. Їх художньо-образна

система ґрунтувалася на графічних засадах: чіткість і ясність контурів, виразність ліній, витримані закони перспективи та пропорційні відношення. Талановиті художники вміли передавати і простір, і розвиток дії [2, 221].

Георгій Іванович Нарбут, уперше звернувшись до силуету, упевнено ввів його у свою мистецьку палітру. Силуети досить часто є «родзинкою» його книжкових робіт [3]. «З малих літ, скільки себе пам'ятаю, мене вабило малювання. За браком фарб, яких я не бачив, доки не потрапив до гімназії, й олівців, я використовував кольоровий папір: вирізав ножицями й клеїв поспою з тіста (у мене збереглось кілька таких моїх витинанок із того часу) [4, 213].

Ставши відомим графіком, Нарбут, за свідомством сучасників, силуети не вирізав, а малював. Можливо, вирізування залишилось у дитинстві як одна з дитячих забавок, а, можливо, художник все-таки іноді брав ножиці до рук. Але таких свідчень немає. На ілюстраціях можна побачити, що силуети Нарбута такі витончені, що, певно, не можуть бути виконані інакше, ніж графічно [5].

Галерею «класичних» погрудних силуетів Г. Нарбут почав створювати у 1911 р. Ілюстрована ним книга «Три байки Крилова» («Брехун», «Селянин і Смерть», «Фортуна і Жебрак») цілком побудована на силуетах.

У новому для себе жанрі Нарбут виявляє глибоке знання законів силуету, майстерно будує сцени, вдало виводить предметний антураж [6]. У книзі «Крилов. Байки» (1912) художник звертається до образу самого байкаря Івана Андрійовича Крилова. Його зображення П. Білецький вважає кращим не тільки у графіці, але і у російському мистецтві загалом.

Натитульному аркуші книги – профільний портрет Віри Павлівни Кир'якової, нареченої Нарбута, якій присвячена книга. Вона у капелюшку, прикрашеному стрічками, квітами і колосками. Метелики, що пурхають, надають портрету характеру грайливого компліменту... З ніжністю і ніби із сором'язливою посмішкою мальований портрет оспівує юність, грацію, жіночність [1, 71, 122].

Цікаво, що, рухаючись за поетичним рядком Крилова, Нарбут звернувся через силует до жанру історичного портрета. Саме таким є ефектний, трохи причепурений кінний портрет генерал-фельдмаршала найсвітлішого князя М.І. Кутузова (фронтиспис до книги «1812 рік в байках Крилова» (1912) [6].

Паралельно з байками Крилова Нарбут працює над оформленням казки Г.Х. Андерсена «Соловей». На думку П. Білецького, багато в стилі малюнків до «Солов'я» почерпнуто з українських вражень художника [1, 59].

Декоративність силуетів Г. Нарбута привернула увагу Державного порцелянового заводу у Петрограді, і деякі силуети були використані для декорування порцелянового посуду у 1922 р. (зокрема для лотка

з розписом за казкою Г.Х. Андерсена «Соловей», виконавець О. Якимовська) [7].

У 1913-1914 роках художник перебував на рідному хуторі Нарбутівка. Тут він працював з великим завзяттям не тільки для заробітку, а й «для душі». Його розвагою було виконання силуетних портретів... Він робив начерк олівцем, іноді просто обводив тінь від моделі, потім доопрацьовував обрис, шукаючи найбільшої виразності, далі зафарбовував його тушшю, нарешті зменшував зображення до бажаного розміру з допомогою спеціального пристрою – так званого пантографа. Портрети виходили не тільки схожими, а й сягали ступеня типізації. Часом він не міг стримати своєї природженої уїдливісті, висловлював у силуетах доброзичливо-глузливе ставлення до натури [8, 13, 14]. Кожний персонаж названий вигаданим ім'ям: батько художника перетворений на «Євдокима», мати – у «Марину», брат Борис – в «Афоню». Священик села Хохловки, о.Михайло, прозваний «батьком Тимохом», отакий монументальний попище, якого хіба що знущаючись над його саном, тільки і можна вигадати; Єлисей, гість-студент – особливо запам'ятовуються [1, 98, 99].

1915 рік був часом створення інтимних портретів, бездоганно схожих, не ідеалізованих і не жартівливих. До їхнього числа належить груповий сімейний портрет: Нарбут малює стоячи, його дочка стоїть з лялькою в руках, дружина в'яже мереживо, зручно вмістившись у кріслі... Фігури дорослих представлені в русі; художник немов відхиляється від свого альбому, то піднімає голову, щоб поглянути на натуру; руки жінки граціозно злітають і опускаються, ніжною вона неначе ворухить в такт рукоділлю. Дитина не пустує, стоїть сумирно, здається, говорить до ляльки щось повчальне [1, 122].

У «добрю хвилину» зобразив художник і свого батька, з яким взагалі-то не був пов'язаний гарячою синовію любов'ю. Майстер ушляхетнив його... тим, що відтворив у мундирі земського урядовця. Примітно, що на звороті написав: «Батько», утримавшись від своїх звичних жартівливих прізвиськ [1, 124].

Мабуть найкрасивіший, «аристократичний» профіль в Я. Ждановича, тонкі риси обличчя і у В. Чемберса, В. Замирайла, М. Зенкевича... Іхні відмінності виражені у посадці голів... в контурі ротів... Волосся, потилиці також служать для характеристики моделей [1, 124].

У інших персонажів правильності в рисах обличчя немає... Але Нарбут утримується від шаржу, хоч би і дружнього, знаходить способи надати образам привабливості... Менше за інших ушляхетнював Нарбут себе самого, вимальовуючи своє друге підборіддя, відкоплені губи, пучок волосся, що смішно стирчить на потилиці. Але, дивно, якраз

ці... подробиці вносять у портрет художника щось затишне, добре, «домашнє» [1, 125].

У 1914 році Нарбут намалював для журналу «Лукомор'я» знущальні силуетні портрети Франца-Йосифа і Вільгельма II.

Повернувшись в Україну з Петербургу у 1917 р., перебуваючи у невизначеному стані відносно своїх перспектив, Г. Нарбут створює декілька силуетних портретів. Художник вдається до силуетних фігур, що дозволяє розширити діапазон образотворчих можливостей. У фігурі брата Сергія виражені відвага і воля до перемоги, у фігурі матері – певна ґрунтовність, а в деталях, мілких рисах обличчя – незахищеність, жіноча слабкість [1, 153- 154].

Майже щодня Нарбут встигає створити по силуетному портрету, зазвичай на повний зріст. Батька, який приїхав до нього поділитися горем, Нарбут зобразив з палицею в руці, згорбленим, полисілим [1, 157].

14 жовтня 1917 р. Нарбут остаточно переїздить до Києва, де його було обрано професором графіки, а потім – ректором першого вищого художнього закладу в Україні – Української Академії Мистецтв.

1918 роком датований сімейний портрет художника у Нарбутівці. Стара покалічена верба, обвита плющем, пенюк, біля якого стоїть, спираючись на шаблю і палить, Нарбут. Дружина укладає троянди в кошик, діти граються [1, 157].

У 1919 Георгій створює груповий сімейний силует, на якому ми бачимо його другу дружину – Н. Модзалевську. Вона вирізує ножицями силует з чорного паперу, сам Нарбут підносить їй троянду, синок всівся на табуреті з іграшками, дівча щось говорить своїй нерідній мамі [1, 191-192].

Пізніше він відтворить своїх дітей у Нарбутівці в іншій композиції. Цього разу вони гуляють у вітряну погоду під наглядом містифікованого персонажу Лупи Грабуздова.

Г. Нарбут неодноразово повертається до одних і тих же портретів. В небагатослівній «палітрі» силуетиста він прагне перепробувати всі можливості: і розміри, і лінію нижнього зрізу, і орієнтацію (наліво або направо), і введення окремих деталей (брошка, окуляри і ін.) [6].

Завдяки спостережливості і інтуїції, художник прекрасно уявляв неповторний характер рухів тієї або іншої людини. Вжившись в образ людини, він ніби опановував і її звичкою, і її специфічним моторним відчуттям, був здатним викликати в уяві ті миті, які при погляді на рухому модель не вловить найшвидший олівець [1, 211].

Його роботи відрізняє бездоганне благородство, недвозначність контурів, послідовність у розміщенні профільних зображень, розташуванні всіх фігур на одній горизонтальній лінії першого плану, прекрасне поєднання суцільних чорних чітких плям з монохромним розмитим повітряним пейзажним

фоном [1, 211]. Не маючи базової художньої освіти, він використовував для портретів суто графічну силуетну манеру, демонструючи при цьому неперевершений смак, графічну культуру.

Приятель гімназичних років, історик Федір Ернст напише у 1926 р.: «Українською стихією насичені всі його художні твори, і ... джерело його генія переконливо б'є із рідного чорнозему чернігівського краю» [9, 27].

«Українське коріння» творчості Нарбута сьогодні, на жаль, недостатньо досліджене, як і малодослідженими залишаються його шрифтові композиції і станкові твори.

Посилання

1. Белецкий П. Георгий Иванович Нарбут. – Л.: Искусство, 1985.
2. Антонович С.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.С. Декоративно-прикладне мистецтво. Навчальний посібник. – Львів: Світ, 1992.
3. Полунина Н., Фролов А. Приятнейшая тень: Русский силуэт. – Москва, 1997. <http://siluet.org.ru/cgi-bin/texts.cgi?lang=ru&razdel=1&text=pt/collectors>
4. Шудря М. «Люблю тебе больше життя»... (Автобіографія Георгія Нарбута і його листи до дружини) // Хроніка 2000. – 1996. – Вип. 16. – С.208-211 (Хроніка XIX – XX ст. Форми і відбитки).
5. Лазарева Н. Торжествующая двухмерность. <http://siluet.org.ru/cgi-bin/texts.cgi?lang=ru&razdel=1&text=malevich/lazareva>
6. Полунина Н., Фролов А. Приятнейшая тень: Русский силуэт. – Москва, 1997. <http://siluet.org.ru/cgi-bin/texts.cgi?lang=ru&razdel=1&text=pt/fourth>
7. Самецкая Е. Советский фарфор: проблема каталога. <http://museums.artyx.ru/books/item/f00/s00/z0000004/st005.shtml>
8. Георгій Нарбут. Альбом. Автор-упорядник П.О. Білецький. – К.: Мистецтво, 1983.
9. Ернст Ф. Георгій Нарбут. Посмертна виставка творів. – Київ, Всеукраїнський історичний музей ім. Т.Шевченка, 1926.

Заика Е. Я. Историко-биографические образы в силуэтных портретах Г. Нарбута

В статті розглядаються історичні та біографічні образи, зображені в силуетних портретах Георгія Нарбута.

Ключевые слова: *силует, портрет, искусство, графика, композиция.*

Zaika O. Ya. The history and biographic appearances in the silhouette portraits of George Narbut

The history and biographic appearances displayed in the silhouette portraits of George Narbut are examined in the article.

Key words: *silhouette, portrait, art, graphic arts, composition.*
29.03.2011 р.

УДК 94(477.-05): 801.65

В.В. Зайка

ГЛУХІВСЬКІ МОТИВИ ВІРША В. НАРБУТА «ЛЕВАДА»

У статті подається авторський варіант розшифрування образів вірша В. Нарбута «Левада».

Ключові слова: *левада, Глухів, природа, символи, образ, віри.*

Володимир Іванович Нарбут (1888-1938) належить до «шести великих акмеїстів». Але якщо творчість М. Гумільова, Г. Ахматової, Й. Мандельштама досліджується активно, то літературний доробок В. Нарбута привертає до себе увагу науковців значно менше.

У 1990 р. побачили світ дві значні роботи у зв'язку з виданням однотомника віршів В. Нарбута [1, 5-44] та літературно-публіцистичної збірки «Ново-Басманная, 19», присвяченої шістдесятилітню державного видавництва «Художня література» (у 1930 р. – видавництво «Земля і Фабрика», одним із засновників якого і був В. Нарбут) [2, 313-329]. Окремі дослідження розміщені в Інтернеті [3; 4; 5; 6; 7; 8].

Досліджуючи поетичний доробок В. Нарбута так званого періоду «військості», автори відносять образність вірша «Левада» до описання Нарбутівки, а Глухів згадують побіжно, бо у вірші фігурує глухівський Миколаївський храм. Дату написання вірша «Левада» В. Нарбут визначив як 1910 р.

У межах цього періоду (1909-1911 рр.) ціла серія віршів – «На хуторі», «В глуши», «Плавни», «На дачі» та ін. – дійсно відтворює природу навколо Нарбутівки. Дослідники враховують і той факт, що для акмеїстів символіка саду була дуже важливою [9, 49-50]. Маємо і серед творів В. Нарбута вірші «Сад» (1909 р.) [10, 60] та «Весенним днем» (1912 р.) [11, 273]. Можна зробити припущення, що ті, хто вивчав творчість поета, ніколи не були ані в Глухові, ані в Нарбутівці, та потрапили під вплив вірша «Левади» [10, 409], який насправді відповідає можливостям описання оточення Нарбутівки.

Але вірш «Левада», на відміну від вірша «Левади», значно розширений автором по тексту, і до нього включені образи, які можна тлумачити як у суспільно-історичному, так і у побутово-біографічному планах. Поет указує на об'єкт, навколо якого розгортаються події:

«Там, за бойней, за резницами,
Где мелкопоместный дом».

Це співпадає з описом Глухова у спогадах М.П. Василенка: «Если пойти налево от собора, в переулоч, то он выводил на большую площадь, называвшуюся Большим базаром. На ней стоит старая каменная церковь Николая. На этой площади избирали гетманом Скоропадского, Даниила Апостола и Кирилла Разумовского, здесь же возле